

Szmodisné dr. Eszláry Éva

Emléksorok Eszláry Istvánról

Amikor édesapámról, dr. Eszláry Istvánról szólok és arról, milyen odaadással és elszántsággal foglalkozott 1944-ben az üldözöttek megmentésével, ismertetni kell az előzményeket, a család történetét is.

Ősei Tiszaföldváron élő kisbirtokosok voltak. Nem gondolhattak gyermekeik taníttatására. Így apám édesapja, Sándor sem reménykedhetett szülői segítségben. Jó fizikumú és kiváló szellemi képességű fiú volt, aki érezte, hogy feladatok megoldására született. Mint a mesében, gyalog indult el Szarvasra megtudni, hogy felveszik-e abba az evangélikus gimnáziumba, amelyik a szegény sorsú, tehetséges fiúkat pártfogolta. Itt végezte el a gimnáziumot, majd parlamenti gyorsíróként dolgozott, hogy a jogakadémiát elvégezhesse.

Igazi self made man volt, aki kerületi előjáró lett Budapesten, három különböző kerületben, végül sokáig a hetedikben. Ma fővárosi védett díszsírhelyen nyugszik. Sírja egészen közel egykori barátja, Deák Ferenc mauzóleumához. Egészséges közönség vette őt és családját körül. Megbecsülésnek örvendett kerületében s ő is min-

denkinek jóakarója volt. Érdekes dokumentum maradt fenn ebből az időből, egy oklevél, melyben a Zion jótékonyági egyesület tiszteletbeli tagjává választja. Az 1902-es oklevél a koronás Hungáriát is megjeleníti. Majd képi utalás látható rajta az emberi sorsra, mely a szövögető párkától indul el és a gyászoló géniuszig tart. „Kosmos” Budapest – a nyomda jelzése rajta. A hetedik kerületben vitte véghez nagyapám egyik jelentős tettét, amikor a régi Párisi Nagyáruház leégett a Kerepesi (ma Rákóczi) úton, és ő mint előjáró, személyesen is irányította a mentési munkálatokat. Ezért kapta I. Ferenc Józseftől a nemességet.

Nagyszüleim tágas, háromszobás Klauzál-téri bér lakására jól emlékszem. Barátai között számos zsidó származású orvos, ügyvéd, kereskedő és különböző foglalkozású ember volt. Itt nevelkedett két fiuk és egy lányuk is. Nagyanyám, Eszláry Sándorné, akinek édesapja a még ma is álló Klauzál utca 19. számú ház tulajdonosa volt, szeretett itt élni. Ismerős kiskereskedőkhöz járt, például Gerstenfeld Árminhoz, akinek neve megmaradt emlékezetemben.

Nekem gyermekként is megrendítő volt ennek a sokszínű polgári világnak az eltűnése. Bár nagyapámat – korai halála miatt – nem ismerhettem meg, mégis sokat jártam a Klauzál u. 19 sz. alatt lakó idős nagynénémhez, Hübner Margithoz. Amikor az utca bekerült 1944 őszén a gettóba, ő csak az utolsó nap volt hajlandó kiköltözni a szülői házból és a ház lakói köréből, akikkel addig jóban és rosszban együtt lehetett. Én is segítettem a csomagolásnál 12 éven, és legmegrendítőbb emlékeim közé tartozik az a félelmetes légkör, amit éreztem. A Madách-ház nagy ívét akkor deszkázták be, amikor a taxi, amiben ültünk még kijuthatott rajta. Ártatlan embereket falaznak itt be s mi lesz a sorsuk – gondoltam megrendülten.

Segítve az üldözötteken

Édesapámnak, dr. Eszláry Istvánnak megadattam, hogy nemcsak együtt érzett az üldözöttekkel, de segíthetett is rajtuk, ahogy lehetett. Ő már egyetemet végzett jogász volt, s pályáját a MÁV alkalmazásában kezdte meg. Nagyapám puritán tisztességére vallott, hogy nem székesfővárosi tisztséget javasolt fiának, ahol már neki jó neve volt, hanem úgy gondolta, saját erejéből haladjon. A jogi pálya mellett édesapámat a művészettörténet és a numizmatika vonzotta. Magánemberként – mint autodidakta – szívesen foglalkozott ezekkel a tudományokkal és jeles, közismert műgyűjtő lett. Neki köszönhetem, hogy már öt-hat éves gyermekként a Szépművészeti Múzeum gyűjteményeit látogattam. A későbbiekben negyven évet dolgoztam ebben a szép intézményben, húsz évet ebből a Régi Szoborosztály vezetőjeként.

Apámnak számos gyűjtő és műkereskedő barátja volt. Példamutató tisztviselői életet élt, az igazi kikapcsolódást azonban a műtárgyak és a hasonló érdeklődésű

emberek jelentették számára. Kitűnő szak tudású, zsidó származásúak is voltak ez utóbbiak közt. Politikával nem foglalkozott, de minden fontos eseményre nemcsak tárgyilagosan, de igaz együttérzéssel is reagált. Például Lengyelország németek általi lerohanása idején mélyen megrendítette vasutas kollegáinak sorsa, akikkel közvetlenül a tragédia előtt még tárgyalt és fehér asztalnál is összejött. Az elnöki osztály vezetője volt édesapám, amikor a fiatal Horthy István a MÁV-hoz került, a MÁV elnökeként.

Ez az önállóan gondolkodó, Műegyetemet végzett és tanulmányait amerikai gyárakban is kiegészítő fiatalember friss szemléletű, nagy munkabírású és szerény volt. Amikor kormányzóhelyettes lett, a Budai Várban kabinetirodát létesített. Édesapámban annyira megbízott, hogy felkérte az iroda vezetésére és arra, hogy megbízható embereket vegyen fel a titkártól kezdve a gépírónőig és az altisztekig. A MÁV-tól került át ez a gárda, s valóban olyan emberek voltak, akikben nem kellett csalódnia. Horthy István a hivatalában mindig fogadta a megkülönböztetetteket, az üldözötteket. Az ő tragikus harctéri halála után édesapám egyik feladata lett a kormányzóhelyettes özvegye hivatalos ügyeinek intézése. E mellett a kormányzói kabinetiroda gazdasági ügyeket intéző főnökhelyettese is lett, megőrizve MÁV-beli státuszát.

Kapcsolat Wallenberggel

1944. július közepétől Wallenberg magyarországi megbízást kapott az üldözöttek megmentésére. Édesapám kapcsolatban volt vele. Nővérem, aki akkor már 19 éves nagylány volt, látta Wallenberget édesapám irodájában. Amikor ő megérkezett nővéremnek távoznia kellett. A mentesítéseket diszkrétan intézték együtt. Édesapám, a lehetségeseken túl, zsidó születésű MÁV-os

kollegáinak, barátainak, gyermekei nyelvtanárainak és mindazoknak, akik látókörében szerepeltek, menleveleket juttatott el. E mellett – ahol lehetséges volt – az üldözötteket legtöbbször más néven foglalkoztatáshoz és kereseti lehetőséghez juttatta.

Édesanyám elbeszéléséből tudom, hogy a Budai Vár kertészete ilyen biztonságos hely volt 1944. október 15-ig. Gondolom, több száz ember mentesítéséről lehetett szó ezalatt a három szörnyű hónap alatt. Nehéz ma már a megmentett emberek számát rekonstruálni, mivel sokan október 15-e után – a mentesítések ellenére is – a nyilas terror áldozatai lettek.

A svéd követséggel édesapám egyébként is kapcsolatban állt, az befogadta híres numizmatikai gyűjteményét. Az épületet az oroszok 1945 februárjában kirabolták. A gyűjteményről és a rablásról kitűnő svéd televíziós dokumentumfilm készült a 90-es években.

Apám az általa megmentettek közül véletlenül szembesült a MÁV igazolóbizottságában helyet foglaló Balassa nevű zsidó férfival, aki tanúságot tett arról, hogy mennyi embert mentett meg. Személy szerint őt is. Ennek köszönhetően meghagyták MÁV kórházi jogosultságát, szabadjegyét és nyugdíjának 50%-át. Valószínűleg kitelepítésünkre is ezért nem került sor. Apám minden reggel aggódva nézte a Szilágyi Dezső teret, ahol akkor laktunk, vajon nem értünk jön-e a teherautó.

Édesapám 1954-ben halt meg. Addig nyugdíjasként, visszavonultan élt. Mellesleg megjegyzem, hogy 1944-ben nem tett Szálasiéknak hivatali esküt.

A Budai Vár elfoglalása után a németek név szerint keresték. Miután a Mester utcában lakott az a MÁV-os kollegája, aki már korábban felajánlotta a segítségét, egy éjszakára hozzá ment, mert nem lehetett

tudni, mi várható. Október 17-én, miután úgy látszott, nincs közvetlen veszély, nővérem kíséretében felment az irodájába, ahol jelen volt, amikor a Gestapo a pánccélszekrényét felnyitotta, és mindent átkutatott. Semmit nem találtak, ami további eljárás alapját képezhette volna. Már ez előtt íróasztalát és szekrényét ismeretlen tettesek feltörték és mindent, ami arra érdemes volt, elvittek. Október 18-án és 19-én két hűségese altsztt segítségével, akiket még a MÁV-tól hozott magával, összepakolta személyes tárgyait, és elbúcsúzott azoktól a tisztviselőktől, akiket a zavaros időkben még ott lehetett látni.

Kötelességének érezte

Október 20-án telefonon keresték a Budai Várból, hogy a Horthy család magánvagyoná ügyében legyen segítségükre. Ő azt válaszolta, hogy ebbe a kérdésbe nincs beavatva, de ha tehet az ügyért valamit, felmegy. Kérte, hogy dr. Kiss Elemér – a Horthy család ügyvédje – is legyen jelen. Ez azonban csak ürügy volt s közölték vele, hogy távollétét az új miniszterelnök helyettes rossz néven veszi és kellemetlen következményekre számíthat. Október 21-én történt ez a fenyegetés. Október 22-én, barátja, a jeles sebész professzor, Pommersheim felvette a Rókus kórházba, betegként. Akkor tért csak vissza végleg budai otthonunkba, amikor már ágyúdörgés hallatszott a város körül.

Mindazt, amit édesapám tett kötelességének érezte, nem várt érte elismerést vagy hálát. Mégis e tragikus események hatvanadik évfordulója alkalmából érdemes minderről szólni, hogy az utódok árnyaltabban láthassák a múltat.